

bylo následně převrstveno a do značné míry ztraceno větší politizací a ideologizací anarchismu.

Český anarchismus se tedy v řadě momentů své historie ustavuje spíše jako etický a estetický svět mikropolitické revolty života a jednání vlastní jedincům, komunitám, družstvům, squatům, kapelám, hnutím či uskupením než jako politický program a ideologicky kompaktní celek. Je vyjádřením politiky roztržštěné praxe bez jednotného programu, proti které se tu a tam vymezují ideologové s koherentními politickými programy, které ale zase často zůstávají jen na papíře. Takový přístup, jak se snažíme v knize ukázat, sehrál zásadní roli jak při jeho vzniku, tak ale i při jeho zanikání. Na jednu stranu například umožnil ustavení novodobého anarchismu po roce 1989, kdy autorita jakékoli ideologie byla zdola a zleva zpochybňována, na stranu druhou znemožnil nabídku funkční politické alternativy celospolečenských poměrů po první světové válce, což vedlo k jeho pohlcení jinými ideologiemi, zejména národním „československým socialismem“ a bolševickým komunismem. Kritika tohoto vývoje od zásadových anarchistů byla příznačně nepolitická, zdůrazňovala etiku silné individuality a zásad, postoje „lidí s anarchismem v srdci“, slovy Michaela Káchy na sjezdu v únoru 1919.

Pozoruhodná je v tomto ohledu i povaha kritiky hlavních politických konkurentů, sociálních demokratů v předválečné době a liberálů po roce 1989. V prvním případě, jak ukazují ve svých kapitolách Čestmír Pelikán, a zejména Michael Polák, se hlavním těžištěm kritiky stala otázka odlišné strategie změny (přímá akce vs. zastupitelský parlamentarismus), i toto rozlišení ale mělo silný etický rozměr: anarchistická přímá akce byla také evokována jako participační, rozvíjející iniciativu a další silné vlastnosti pracujících, v protikladu k přikrčenosti, kompromisnictví a autoritářské vnitřní struktuře zprostředkované akce sociálních demokratů. Jak ukazuje ve třetí kapitole Ondřej Slačálek, důraz na roli „silných charakterů“ proti „mase“ manipulovatelné sociálnědemokratickým vedením vedl u předválečných anarchistů vedle individualismu někdy také k elitářství.

Ve druhém případě se do centra dění kromě ožívování sociální otázky ze strany anarchistů dostala i kritika vedená z morálních pozic. Jak totiž ukazuje Bob Kuřík, novodobí anarchisté vedli s liberály v mnoha ohledech interní polemiku, kdy se snažili obracet radikalizovanou verzi jejich zásad proti nim samotným. To jim sice umožnilo morálně nesenou distanci a někdy také povýšenost, ale současně znemožnilo liberalismus zpochybnit formulací plnohodnotné politické alternativy.

Zároveň etický princip českého anarchismu otevírá otázku měřítka: adekvátnosti anarchistické etické politiky v malém měřítku vs. nefunkčnosti takové politiky na celospolečenské úrovni. V souvislosti s českou politickou kulturou se navíc otázka malosti a velikosti dostává i do řady jiných souvislostí. Politická kultura českého anarchismu se totiž vždy utvářela na pozadí vlastní malosti – a to i početní, dané mj. jazykovou bariérou a diverzitou interimperiální Evropy. Nepočetnost zdejšího anarchistického prostředí dávala a dává, jak ukazuje Arnošt Novák, značný prostor charizmatickým autoritám – silným jedincům disponujícím přesvědčivou argumentací i osobním kouzlem. Tato konstelace umožňuje nahlédnout feministické heslo „osobní je politické“ z jiných než emancipačních pozic.

Jak ve svých kapitolách ukazují Matyáš Křížkovský a Ludmila Böhmová (a pro starší anarchismus třetí kapitola Ondřeje Slačálka), právě nepočetnost hnutí často umožňuje situace, ve kterých osobní spory a nevraživost mohou mít formativní vliv na podobu anarchistické politiky, stejně jako ji zapouzdřují v omezeném horizontu malých skupin založených na silných osobních přátelstvích.

Politika zdola a její meze

Anarchismus jako ideologie radikální rovnosti a odmítnutí hierarchie se v české společnosti rozvíjel v kontextu společnosti, která dlouhodobě staví na autostereotypech „lidovosti“ a „rovnostářství“. V důsledku komplikovaného vztahu s vlastní šlechtou se často tato společnost sama rámuje jako plebejská, nezřídka s moralistickým patosem diskurzů o „malém českém člověku“ či „Čecháčkovi“, který proměškal různé údajné možnosti své velikosti. Jak některé kapitoly knihy ukázaly, tato zdánlivě velmi příhodná situace pro anarchisty nebyla bez problémů. V obou částech knihy vidíme, že anarchistické hnutí zdůrazňovalo politiku zdola, usilující o emancipaci pracujících a elitami ponížené většiny. Radikalita vlastních postojů je ale zároveň od této většiny soustavně odcizovala a odsuzovala k menšinovým postojům. Míru tohoto odcizení ukazuje většina kapitol.

A tak Čestmír Pelikán zachycuje, jak Vilém Körber formuluje anarchismus jako otevřený program především družstevního socialismu, ale představuje o anarchismu rovnajícím se teroristické taktice a setrvalá státní represe, právě tak jako soupeření s lépe zakořeněnou a organizovanou sociální demokracií přispěly k tomu, že ani tato otevřená koncepce nezískala příliš silnou podporu. Anarchismus zakořenil zejména mezi severočeskými horníky, a jak ukazuje Michael Polák, zde tomu tak bylo přinejmenším částečně také proto, že anarchistický radikalismus korespondoval s jejich extrémními životními podmínkami.

V třetí kapitole se Ondřej Slačálek dostává k postojům individualistických anarchistů, kteří naopak odlišnost od „society“ a někdy také „masy“ zdůrazňovali a v některých případech ztotožňovali svou anarchistickou pozici až s jakýmsi novým aristokratismem. Stanislav K. Neumann ve svých anarchistických počátcích důsledně odlišoval ekonomickou emancipaci většiny (již pokládal i tehdy za legitimní a potřebnou) od svobody, která je důsledkem kultivace jednotlivců a socialistické hnutí k ní nemůže přímo přispět, ale naopak ji ohrožuje. I ti anarchisté, kteří masou nepohrdali, ale chtěli ji proměnit „ve vědomou masu“ (slovy *Manifestu anarchistů českých* z roku 1896), svým důrazem na „silné charaktery“ stojící proti většině reprodukovali elitářský postoj. Pátá kapitola ukazuje odlišnou podobu lidovosti spojenou s anarchismem: Franta Sauer není elitářem, je zapuštěný ve svém sociálním prostředí žižkovského proletariátu do té míry, že je schopen jej mobilizovat k přímé akci. I on si ale udržuje individuální rázovitost a distanci, kterou považuje za podstatnou pro zachování vlastního úsudku.

Podobného problému se dotýkají i kapitoly věnované anarchismu v nedávné minulosti. Bob Kuřík ve své kapitole mapuje, jak polistopadový anarchismus čerpal z demokratického étosu revoluce, ale radikalizoval jej